

A NEMI ERKÖLCS ÉS BÜNTETŐJOGI MEGÍTÉLÉSE AZ ÓKORBAN

MADARASSY-MOLNÁR MÁTÉ
doktorandusz (PPKE JÁK)

A nemi erkölcsöt sértő cselekmények, vagy legalábbis a mai szabályozás által érintett magatartásformák nagyobb része már a történelem hajnalán is tiltott volt. A nemiség, a nemi vágyak kielégítése, valamint ezek valamilyen formában történő szabályozása egyidős az emberiséggel, nem ismerünk olyan társadalmat és ehhez kapcsolódóan olyan szokásrendet, legyen az akár szakrális, akár világi eredetű, amely valamilyen formában ne határozta volna meg a nemi kapcsolatok elfogadott és kívánatos rendjét. A nemi erkölcs elleni bűncselekmények, az élet, a testi épség, továbbá a vagyon elleni bűncselekményekkel egyetemben a legősibb büntettek közé tartoznak, amelyeknek közösségsértő és veszélyeztető voltát már az ősi civilizációk is megtapasztalták. Természetesen az archaikus büntetőjog még meglehetősen egyszerűséggel reagált a jogsértésekre, hiszen szinte kizárólag a megtorlás jelentette az egyetlen közösségi választ, a büntetés tulajdonképpen egyenlővé vált az elrettentéssel, amelyet az ekkor már megjelenő társadalmi különbségek árnyaltak valamennyire.¹

Amennyiben az archaikus és tradicionális jogfejlődést vizsgáljuk, két problémával mindenképpen szembe találjuk magunkat az időszak elemzése során. Az első a történetiség kérdése, hiszen bár tudjuk, hogy „[...] a jog története a modern jog minden tudományos elméletének alapja. A történelem az egyedüli útja annak, hogy saját álláspontunkról valódi ismereteket nyerhessünk”,² azonban a mindenkori ‘ma’ emberének jelentős nehézséget okoz elvonatkoztatni korának jogi kultúrájától és hajlamos arra, hogy a korábbi korok szabályozását maradinak, netalántán antihúmanusnak és

---

¹ Az ősi büntetőjog bemutatásával, valamint a modern dogmatikával való összevetéssel kapcsolatban lásd: RÁCZ LAJOS (szerk.): *Egyetemes állam- és jogtörténet, Ókor – feudális kor*. Budapest: HVG-Orac, 1998, 16–17.

² Friedrich Carl von Savigny, idézi LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2002, 50.

brutálisnak tartsa.³ Nincs ez másként a nemi erkölcs elleni bűncselekmények esetén sem, hiszen a nemi egyenlőtlenségek, az egyhangúan brutális büntetések, egyes nemi kapcsolatok kvázi tulajdonjogi megítélése mind-mind eltért a jelenlegi gyakorlattól. Nehézséget jelent a bűncselekmények szétválasztása és kategorizálása, hiszen a modern jogokra jellemző fogalomtisztaság és dogmatikai kidolgozottság még nem figyelhető meg, általában még nincs egzakt szabály, valamint a jogváltoztatás szabályai gyakran az uralkodó önkénye szerint alakulnak.

A másik probléma az időbeli és térbeli távolságok viszonylagosan nagy volta. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az ókor, és az egymástól néha nehezen elhatárolható jogi kultúrák áttekintése sokszor évezredek, de legalábbis évszázadok történetének feldolgozását jelenti. Hajlamosak lehetünk az általánosítás hibájába esni, pedig talán a partikularitás és a szokásjog ereje, ami legjobban jellemzi ezt a korszakot. Nagyon sokszor még azonos közjogi keretek között is találkozhatunk egymástól igen eltérő büntetőjogi gyakorlattal, ahogyan az a görög városállamok szabályozásában is megfigyelhető.

I. A nemi erkölcs védelme az ókori Keleten

Időben a legkorábbi írásos forrásunk a Kr. e. 19–18. században uralkodó *III. Uri* dinasztia korából, *Ur-Nammu* király idejéből maradt ránk, amikor is megjelent a nők erkölcsének és nemiségének büntetőjogi védelme: nevezett uralkodó büntetni rendelte az erőszakos közöszlést. Itt már megjelenik a hagyományos ‘talio-elv’ mellett a kompozíció lehetősége, természetesen kezdetben még igen szűk körben.⁴ Ugyancsak a Kr. e. 18. században az Esnunna-birodalomban *Dadusa* király erős kézzel védte a monogám házasság intézményét, előírta a házasságtörés büntetését, azonban az ókorra igencsak jellemző nemi differenciálódás miatt csak a nőkre szabtak ki halálbüntetést.⁵

Babilonban *Hammurappi* (Kr. E. 1792–1750.) törvénykönyve már meglehetősen igényességgel és mai szemmel nézve kezdetleges, ám akkoriban úttörő jelleggel igyekezett dogmatikailag összefoglalni kora szokás- és esetjogát. A nemi étellel kapcsolatos rendelkezések középpontjában az államalkotó társadalom alapjaként elismert család védelme állott. A feltűnően szigorú büntetőjog elsősorban a házasságtörést, a megrontást és a vérfertőzést üldözte, a többi nemi erkölcs elleni erőszakos cselekményeket maga a család büntette meg.⁶ A házasságban vagy ahhoz hasonló életközösségben élő asszonyok ellen elkövetett nemi erőszak, amelynek büntetése halál volt, kezdetben, mint a férj tulajdona elleni jogsértés került szankcionálásra. A megrontás, Angyal Pál szavaival élve a megfertőztetés is komoly gondot jelentett Babilonban,

³ A múlt megismerésének jelenkori vetületeit találóan jellemzi Carl Schmitt: „Azt, hogy minden történelmi megismerés jelenkori megismerés, hogy ez a jelentől kapja fényét és intenzitását, és a legmélyebb értelemben csak a jelent szolgálja, mert minden szellem csupán jelenkori szellem [...]” CARL SCHMITT: *Állami és politikai* (fordította: Cs. Kiss Lajos). In TAKÁCS PÉTER (szerk.): *Államtan, írások a XX. századi államtudomány köréből*. Budapest: Szent István Társulat, 2003, 170.

⁴ RÁCZ i. m. 41.

⁵ RÁCZ i. m. 43–44.

⁶ ANGYAL PÁL: *A szemérem elleni büntettek és vétségek*. Budapest: Attila-nyomda Részvénytársaság, 1937, 5.

amely leginkább az *Istar* papnők ifjakkal szembeni nemi 'zaklatásában' testesült meg, amellyel szemben a társadalom az ifjak korai házasságával védekezett.⁷ Valószínűleg a prostitúció ősi formája is Babilonban jelent meg először intézményesen az emberiség történelmében, alapja feltehetőleg a széles körben ismert vendégbarátság intézménye lehetett, amely szerint a vendéglátó nemcsak hajlékát és ételét osztotta meg a vendégével, hanem a ház asszonyait is.⁸ Az ókori keleti prostitúció megjelenési formáját tekintve szakrális és profán eredetre és tartalomra osztható fel.⁹ A 'szakrális prostitúció' időben előbb jelent meg, majd a két forma évszázadokon át egymás mellett élt, míg az ókor végén a szakrális megszűnésével a profán jutott egyeduralomra. A 'szakrális prostitúció' babiloni megjelenési formája az ún. *Venus-kultusz* volt,¹⁰ amely *Hérodotos* szerint azt jelentette, hogy minden babiloni nő köteles életében egyszer a *Venus* templomban a testét egy idegen férfinak átadni. A babiloni nemi erkölccsel kapcsolatban érdekes adalékkal szolgál *Curtius*, Nagy Sándor történetírója is: „Férjek s apák nyíltan eltűrik, hogy asszonyaik s lányaik pénzért adják el magukat idegen férfiakkal.”¹¹ A *Venus-kultuszt* a Földközi-tenger mellékén, így Itália déli részén, Hellászban, valamint Karthagóban a főníciaiak terjesztették el, amely egészen a 4. századig, *Constantinus* császár által történő betiltásáig virágzott.

A vérfertőzés megítélése az ókori Keleten nem volt egyértelmű, hiszen míg a területen létesült birodalmak majd mindegyike tilalmazta a rokonok közötti nemi kapcsolatot, addig a mai Irán területén kialakult ősi perzsa jog egyenesen követendővé nyilvánította azt. *Hammurappi* törvénykönyve igen részletesen határozta meg a vérfertőzés büntetését, üldözte a szülők és a lemenők, a szülők és a lemenők házastársai valamint a szülők későbbi házastársai és a lemenők közötti nemi viszonyt, a büntetés differenciált volt, a halálbüntetés mellett a száműzetés és a kitagadás is megjelent.¹² Ezzel szemben a perzsa jog nem ismerte a vérfertőzés tilalmát, sőt bizonyos egymással rokonságban álló személyek házasságát kegyes cselekedetnek minősítették, a legszentebb az anya és gyermeke házassága volt. Ez a szokás a *Szászánida* kortól széleskörű gyakorlattá vált, melyet sem a vallási, sem a világi törvények nem büntettek, amelynek oka feltehetőleg az lehetett, hogy a perzsa hagyomány szerint az ősszülők is egymás testvérei voltak.¹³

⁷ ANGYAL i. m. 61.

⁸ PIERRE DUFOUR: *Szerelmi erkölcsök az ókortól napjainkig*. Budapest: Magyar Téka, 1948, 5. Dufour munkája igen szereteágazóan mutatja be a nemiség történetét, komoly mitológiai, művészeti és eszmetörténeti hivatkozásokkal. A tények értékelése és bemutatásának hangvétele természetesen korának, a 19. századnak megfelelő.

⁹ A szakrális és profán prostitúció fogalmának használata először Kránitz Mariannál jelenik meg, szellemessége miatt tőle vettem át. KRÁNITZ MARIANN: A prostitúció megjelenési formái. In *Kriminológiai és kriminálisztikai tanulmányok* 26. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1989.

¹⁰ A Venus-kultusz elnevezésével kapcsolatban a források eltérőek, ez a templomi prostitúció elnevezésétől függetlenül ugyanazt jelentette az ókori Keleten. Az elnevezésekkel kapcsolatban: Babilon: *Venus, Melitta*, Főnícia: *Astarte*, Izrael: *Baál, Boloch*, egyéb kis-ázsiai városállamok: *Urania, Mitra*. KRÁNITZ i. m. 206.

¹¹ DUFOUR i. m. 6.

¹² Hammurappi törvénykönyve 154–158. §, ANGYAL i. m. 86.

¹³ MHD.3.11–14, PRDd 8d1. JANY JÁNOS (szerk.): *Szemelvények az ókori Irán jogforrásaiból*. Piliscsaba: PPKÉ BTK, 2003, 22.

Ezt a szokást a középkorban a ‘zoroasztrianus’ hagyomány, majd az újkorban a párszi kultúra a legteljesebb mértékben tiltotta, így ez a barbár cselekedet az idők homályába veszett.

Asszíriában *I. Tukulti-apal-Ésarra* (Kr. e 1115-1077) idejében születtek meg az ún. ‘középasszír-törvények’, melynek ‘A’ tábláját az asszír nők tükrének hívják. Ez a tábla a *Hammurappi*-féle gyakorlathoz hasonlóan a monogám házasságot és a nők nemi erkölcsét védte, a házasságtörőkkel és az erőszakoskodókkal szemben halálbüntetést rendelt el.¹⁴

Egyiptomban a büntetőszabályozás középpontjában a házasságtörés és a vérfertőzés állt, hasonlóan a többi keleti gyakorlathoz. Újdonságként jelenik meg a homoszexualitás, mint nemi erkölcsöt sértő magatartás büntetendővé tétele, ennek írásos nyoma egy *Vilius Maximus* nevű egyiptomi prefektus elleni perben maradt fenn, ahol a nevezett *paederasztíával* vádolták.¹⁵ A ‘szakrális prostitúció’ *Isis* és *Osiris* templomaiban virágzott, és bár a papság jelentős erőfeszítéseket tett felszámolására, azonban ennek semmiféle konkrét eredményét nem láthatjuk.

Az ókori népek legrészletesebb és legalaposabb szabályozását Izrael vallási és jogi parancsolatainak foglalataként az Ószövetség tartalmazza. A népességszámban, valamint gazdasági és katonai potenciál tekintetében a környező népeknél jóval gyengébb zsidóság számára alapvető jelentőségű volt a nemi erkölcs szigorú védelme. A ‘kiválasztott nép’ nem viszonyulhatott úgy a szexualitáshoz, mint a többi keleti kultúra, hiszen ezzel önazonossága kérdőjeleződött volna meg. Többek között a nemiség szabályozása volt az egyik kiemelt erkölcsi választóvonal, amely Izrael és a többi nép között fennállt.¹⁶ Az ‘Ószövetség népe’ a házasságtörést nemi különbségtétel nélkül halállal büntette,¹⁷ „ha valaki a városban találkozik egy jegyben járó szűz lánnyal, és vele hál”¹⁸ mindkettőjüket meg kell kövezni, ha azonban az erőszak a mezőn történt, csak a férfinak kellett meghalnia, „hiszen a mezőn találkozott vele, ha kiáltott is a jegyben járó lány, nem volt, aki megszabadítsa.”¹⁹ Az a férfi, aki jegyben nem járó lány ellen követett el erőszakot, köteles volt a lányt feleségül venni, és a lány apjának ötven ezüstsékelt mátkapénzkként megfizetni.²⁰ A családi élet védelme keretében széleskörűen üldözték a vérfertőzés vétkét. A zsidóság elsőként tette büntetendővé a homoszexuális kapcsolatot, amely azonban a környező népek szakrális prostitúciója által Izraelbe is beszűrődött.²¹

¹⁴ RÁCZ i. m. 71.

¹⁵ ANGYAL i. m. 71.

¹⁶ Christie Davies szerint az ókori népeknél a fennmaradás egyik záloga a szomszédos kultúráktól való éles megkülönböztetés volt, a zsidóság erkölcsi-szakrális elkülönültsége is ezt a célt szolgálta. Párhuzamba állítja a zsidóság szigorú nemi szabályait a párszik vallásával, mely szintén csak szigorúságával és nemi tisztaságával volt képes fennmaradni a környező iszlám népek tengerében. CHRISTIE DAVIES: Szexuális tabuk és társadalmi határok. In TÓTH LÁSZLÓ (szerk.): *A homoszexualitásról*. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszék, T-Twins Kiadó, 1994, 157–158.

¹⁷ 5Móz 22, 22.

¹⁸ 5Móz 22, 23–24.

¹⁹ 5Móz 22, 25–27.

²⁰ 5Móz 22, 28–29.

²¹ 5Móz 23, 18., 1Kir 14, 24., 2Kir 23, 7.

Indiában a *Manu*-hagyomány, a hinduk legfontosabb erkölcsi és jogi gyűjteménye határozta meg a nemi erkölcs társadalmi rendjét, ezzel is hozzájárulva a kasztrendszer kialakulásához és tagozódásához.²² Maga a nemi erkölcs a hindu társadalom egyik alapkövévé vált, amelynek védelme nemcsak a szakrális szféra számára kötelező, hanem a világi jogszolgáltatás számára is kiemelkedően fontos. A szabályozás középpontjában itt is a nők és a család védelme állott, mint *Manu* írja, „azon célból, hogy a férj tiszta nemzedéket kapjon, teljes buzgósággal kell őriznie feleségét”, majd a férfiközpontú társadalmi gondolkodás jegyében hozzát teszi, hogy „senki sem képes az asszonyokat teljesen megőrizni a bűntől”.²³ Az erőszakos közöszlést elkövetők büntetése társadalmi állásuktól függött: míg a tettes főszabályként testi büntetést kapott,²⁴ addig a *bráhman* elkövető csak pénzváltást (ezer panát) volt köteles fizetni.²⁵ A vérfertőzést, mint a társadalom egészséges fejlődésének gátló tényezőjét brutálisan büntették, a bűnöst vagy tüzes vaságyra fektették, vagy arra kényszerítették, hogy a saját nemi szervét vágja le és zarándokoljon délnyugat felé, amíg meg nem hal.²⁶ A megrontásra nem volt külön rendelkezés, azonban aki szűz leány ellen követett el erőszakot, súlyosabb büntetést kapott. A hindu jog az Ószövetséghez hasonlóan kiemelten üldözte a *paederasziát* és a bestialitást, a szankció ugyanaz volt, mint a vérfertőzéssel szemben.²⁷

Viszonylag keveset tudunk az ókori Kínában élő közemberek szexuális életéről, feltehetőleg önálló értelemben vett nemi erkölcs fogalom nem létezett, hiszen mind a konfucianizmus, mind a buddhizmus meglehetősen toleráns volt a nemi élettel kapcsolatban.²⁸ A konfucianizmus szerint a két legfőbb erkölcsi parancs az engedelmesség és a mértéktartás. A hagyomány ez alapján ítélte el a házasságtörést (azonban csak a nőknél), amely az engedelmesség ellen való, valamint a kicsapongó nemi életet, amely a mértéketlenség parancsa elleni szembeszegülés. A buddhista filozófia szerint az egyén maga határozhatja meg az erkölcsi szabályok alapját, hogy mi a helyes és mi a helytelen, de az erőszakos közöszlés, a házasságtörés, valamint mindenfajta értelemben vett hatalommal való visszaélés feltétlenül tilos.²⁹ Az ókori kínai büntetőjog részletesen, de nem a teljesség igényével rendezte a nemi erkölcsöt sértő cselekményeket, ami tekintve, hogy a mandarinkultúrában a jogszolgáltatás csak mint kivétel volt ismert, nem is olyan meglepő.³⁰

²² *Manu* a hindu hagyomány szerint az első ember és törvényhozó, kódexe az ún. *Manu-szmríti*, amelynek jelenlegi formája a Kr. e. 1. században alakult ki. A tisztán erkölcsi-szakrális és jogi parancsok elválaszthatatlanul fonódtak össze benne.

²³ *Manu* törvénykönyve, IX. tanítás (10).

²⁴ *Manu* 364.

²⁵ *Manu* 378.; bráhman: az indiai társadalom legfelső, legkiváltságosabb (papi, értelmiségi) kasztjába tartozó személy. In *Magyar Larousse Enciklopédia*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991, 376.

²⁶ ANGYAL i. m. 86–87.

²⁷ ANGYAL i. m. 71.

²⁸ CSONGOR BARNABÁS: Szerelmi élet a régi Kínában. In OLÁH TAMÁS (szerk.): *Fejezetek a szexualitás történetéből*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1986, 72.

²⁹ TÓTH i. m. 333.

³⁰ A legfontosabb forrás a Kr. E. 2–3. századból származó esetjogi gyűjtemény, a *Kérdések és válaszok Qin törvényeiről*. (A továbbiakban: *Kérdések*) A bambuszcsikokon rögzített szöveget 1975-ben egy síremlék feltárása közben találták meg Hubei tartományban. A szöveg részletes és színvonalas elemzése: SALÁT GERGELY: *Büntetőjog az ókori Kínában*. Balassi Kiadó, 2003.

A házasság abszolút védelemben részesült, a házasságtörés mellett a férjétől megszőkött feleséget is megbüntették.³¹ A vérfertőzésre egy forrás akad példának, eszerint a féltestvérek nemi kapcsolatát a társadalom lefejezéssel szankcionálta.³² A homoszexualitás első sorban a társadalom vezető rétegeiben fordult elő, a partnerek általában a színházakban női szerepeket játszó fiúk voltak, a cselekmények büntetése tilalom hiányában nem volt. A buddhista tanítás csak a házasság előtti homoszexuális viszonyt nem tartotta bűnnek.³³ A prostitúció ismert, de nem különösebben elterjedt, a jog által nem szabályozott magatartás volt. Az örömlányok általában a halálra vagy jogfosztásra ítélt hivatalnokok családjának nőtagjai közül kerültek ki. Helyzetük a görög *hetairákhöz* volt hasonlatos, a nemi életben való jártasság mellett a társalgás ismerete is szükséges volt számukra. Akik egy nagyúr ágyasává váltak, s neki fiút szültek, azok a főfeleségekkel kerültek egy szintre.³⁴

II. A nemi élet szabadabb megítélése az antik görög kultúrában

A görögöknél a szexuális életet érintő gondolkodás, valamint ennek közösségi szabályozása, illetve a nemi erkölcsöt sértő cselekmények büntetőjogi megítélése sok tekintetben jóval enyhébb volt, mint az ókori Kelet népeinél. A görögök „mindaddig megtűrték a legtöbb szexuális tevékenységet, amíg az nem veszélyeztette a család fennmaradását.”³⁵ A nemiséggel kapcsolatban nincs általános, kortól és államiságtól független szabályrendszer, az mindig az adott városállam gyakorlatától függött. A viszonylagosságot nagymértékben elősegítette, hogy a görögök nem rendelkeztek egységes vallással, hierarchikusan felépített egyházzal, emiatt az erkölcsi parancsok képlekenyek voltak, kevés tabuval rendelkeztek, amelyek leginkább a családot, illetve az állam fennmaradását védték, mintsem hogy elvont etikai-társadalmi viszonyokat rendezzenek. Tehát a nemiséggel kapcsolatos szabályozás alapvetően nem vallási meg-alapozottsággal bírt, hiszen „nem volt olyan vallási intézményük, amely rendelkezett volna a szexuális tiltások érvényesítéséhez szükséges tekintéllyel.”³⁶ Emiatt a görög rendszer kevesebb szexuális magatartást pónalizált, amint azt majd a prostitúciónál és a homoszexualitásnál látni fogjuk, illetve a büntetések is kevésbé voltak szigorúak.

Az archaikus korban, ahol természetesen még nem voltak kialakult büntetőjogi szabályok, csak a szokásjog rendezte az ilyen delictumok közösségi megítélését. A magánbosszú mellett már a pénzváltás intézménye is ismeretes volt, amelynek konkrét összegét a sértett és a bűnelkövető együtt állapította meg.³⁷ Ebben a korszakban egyedül a házasságtörés büntetésére találunk példát, *Homéros* is egyedül ezt a cselek-

³¹ Amint azt a D 145. szám alatt található jogeset is mutatja. In *Kérdések* i. m.

³² D 151. In *Kérdések* i. m.

³³ TÓTH i. m. 333.

³⁴ CSONGOR i. m. 72.

³⁵ VERN L. BULLOGH: *Sexual variance in Society and History*. Chicago: University of Chicago Press, 1976, 100–102. idézi TÓTH i. m. 158.

³⁶ K. J. DOVER: *Greek Homosexuality*. London: Duckworth, 1978, 203. idézi TÓTH i. m. 159.

³⁷ HALÁSZ ZOLTÁN: *A szemérem elleni bűncselekmények*. Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1909, 29. A vérbosszú intézménye valamennyi emberre egyformán vonatkozott, még az uralkodók sem jelentettek kivételt alóluk: HOMÉROS: *Odyssea*. XXIV. 353., 430., 484., 485.

ményt említi, más nemiséget sértő bűncselekményről, hasonlóan a többi archaikus joghoz, nincsen tudomásunk.³⁸

Az athéni büntetőjogi gyakorlatot vizsgálva már jóval több szemérem elleni bűntettel szembesülhetünk, így példát találunk a házasságtörés, az erőszakos közösülés és nőrablás, a kettős házasság és a vérfertőzés, valamint a *paederasztia* előfordulására. Házasságtörés esetén a férj megölhette a tetten ért feleségét, amennyiben az asszony egyébként tisztességes volt. Ha a feleség prostituált volt, vagy ha a házasságtörés bordélyházban történt, illetve a feleket a férj hozta össze, akkor az ilyen ölési cselekmény bűncselekménynek számított. Amennyiben a házasságtörő nő elmenekült, büntetése a teljes jogfosztás, sehol nem találhatott menedéket, még a szentélyekben sem (ahol egyébként még a szökött rabszolga is védelemre lelt), bárki büntetlenül bántalmazhatta, csak a megölése volt tilos. Feltehetőleg *Solón* vezette be e büntett bíróság előtti rendezését, magáról a kiszabott büntetésekről azonban nem rendelkezünk ismeretekkel.³⁹ Az erőszakos közösülés és a nőrablás szankciójával kapcsolatban nem egyértelműek a források, míg *Plutarchos* szerint a szabad nővel szemben elkövetett nemi erőszak büntetése száz drachma megfizetése volt, addig a többi történetíró e cselekmény kapcsán sokkal inkább halálbüntetésről és teljes jogvesztésről ír.⁴⁰ A kettős házassággal kapcsolatban büntetőjogi szankcióról nem tudunk, de *Plutarchos* szerint a sértett fél kezdeményezhette a házasság felbontását.⁴¹ Noha a görög mitológia szerint egyes istenek testvériükkel éltek házasságban, az állami gyakorlat a vérfertőzést meglehetősen szigorúsággal, száműzetéssel vagy halállal büntette. A társadalom mély megvetéssel viseltetett e cselekmény iránt, amelyre példa az irodalomból *Sophoklész Oedipus királya*, illetve az a történelmi tény, hogy *Miltiadész* fia *Kimón*, aki saját nővérével közösült, száműzetett Athénból. *Marcellinus* említi azt az athéni törvényt, amely szerint, aki mostohaanyjával közösül, azt halálbüntetéssel sújtják.⁴² A *paederastiát* csak a klasszikus kor előtt rendelték büntetni, e magatartás kezdetben közmegvetést vont maga után, az elkövető sem a templomokat, sem a gyűléseket nem látogathatta, a későbbi korokban a cselekmény büntetőjogi megítélése megszűnt.⁴³ A homoszexualitás társadalmi megítélésével a későbbiekben részletesen foglalkozom.

Az antik görögség alapvetően másként kezelte a prostitúció kérdését, mint az ókori keleti népek, hiszen mintegy szükséges rosszként fogadták el a létét, és a történelemben először megengedően viszonyultak hozzá, így meghatározták a prostitúció állami szabályait. Maga a prostituáltak rétege meglehetősen heterogén volt, magam részéről négy csoportba sorolnám őket.⁴⁴ Az első csoportot a 'szakrális prostitúció'

³⁸ LUKÁCS TIBOR – TRAYTLER ENDRE: *A nemi erkölcs elleni büntettek*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963, 72.

³⁹ HALÁSZ i. m. 30.

⁴⁰ HALÁSZ i. m. 31.

⁴¹ Uo.

⁴² ANGYAL i. m. 87.

⁴³ LUKÁCS – TRAYTLER i. m. 73.

⁴⁴ A csoportok számával kapcsolatban a legtöbb szerző eltérő véleményen van; Kránitz Mariann három, míg Németh György öt csoportba sorolja őket. Németh a rabszolgákkal folytatott nemi viszonyt is a prostitúció egyik fajtájaként értékeli. Véleményével vitatkozom, szerintem a prostitúció alapvető fogalmi eleme a szabad akarat, amely a rabszolgáknál értelemszerűen nincsen meg. NÉMETH GYÖRGY: *A polisok világa*. Budapest: Korona Kiadó, 1999, 153.

keretében foglalkoztatott prostituáltak jelentik, maga az intézmény keleti hatásra került a görög világba. Az ilyen jellegű tevékenységek az ún. Közönséges Aphrodité (*Aphrodite Pandémos*) szentélyekben zajlottak, ahol a ‘papnők’, a *hierodulék* voltak a ‘legősibb mesterség’ folytatói. A legfontosabb ilyen szakrális központok Szicíliában és Korintoszban működtek, ahol mintegy ezer örömlány élt. A korintoszi szentély hírhedségére és ismertségére bizonyíték, hogy az *Iliasban* az *Agamennon* által *Akhillesnek* felajánlott becses ajándékok között *korintoszi* prostituáltak is szerepeltek.⁴⁵ A második csoportba a legegyszerűbb, utcai prostituáltak tartoztak, akiket a források hol *pornenak*, hol *dikteriadanak* neveznek. Ezen utcalányok társadalmi összetétele meglehetősen vegyes volt, ám zömük valószínűleg keletről származott. A legtöbbjük az ekkor már tucatszám létező bordélyházakban dolgozott, amelynek állami elismerése és megadóztatása *Solón* nevéhez fűződik.⁴⁶ A lépésre valószínűleg azért kerülhetett sor, mert maga *Solón* emelte fel a férfiak házassági korát, a fenyegető túlnépesedés miatt harmincöt évre, de ezzel a lépéssel együtt a férjes asszonyok ellen az ifjak által elkövetett erőszakos nemi cselekmények is megszorodtak. A felgyülemlett nemi vágyakkal és feszültséggel valamit tenni kellett, a legkézenfekvőbb megoldás a már korábban is létező bordélyházak állami elismerése és ezzel együtt ellenőrzése volt. Az athéniak meglegedettséggel fogadták a lépést, mint *Philemon* írja: „Törvényt először hoztál minden férfinak, Solon! Mondják elsőként vetted észre ezt – Zeusra, népszerű s üdvös volt, lám, e tett.”⁴⁷ A bordélyházak az államkincstár jelentős bevételi forrásai voltak, immunitást élveztek az állami büntetőhatalom alól, a prostituáltak meghatározott díj fejében végezték munkájukat, az ügyfelek között nem lehetett válogatniuk. Azok az utcalányok, akik nem a bordélyházakban dolgoztak, fejadót voltak kötelesek fizetni a városnak a szabad munkavégzésért.⁴⁸ A harmadik csoportot a ‘fuvaláslányok’, az ún. *auletridák* alkották, akik a zenés-táncos mulatságok elengedhetetlen résztvevői voltak, hiszen a görögöknél a lakomákon csak a férfiak vehettek részt, a női társaságot nem a feleségek, hanem a vállalkozóktól egy estére kibérelt fuvaláslányok jelentették. A törvény határozta meg a díjszabást is, egy lányért egy estére legfeljebb kettő drachmát lehetett kérni, ha többen akarták ugyanazt a lányt kibérelni, akkor a városfelügyelő vetett sorsot a jelentkezők között.⁴⁹ A negyedik csoportba tartoztak a legismertebb és az utókor által gyakran elnagyoltan ábrázolt *hetairák*. A görög feleségek meglehetősen bezártságban éltek, szinte minden idejüket a férjük házában, annak is emeleti asszonyi lakrészében töltötték. A házi rabszolgákon kívül csak nőkkel találkozhattak, férfítársaságba csak urukkal mehetek.⁵⁰ A nők elszigeteltségéhez hozzájárult az is, hogy Athénban nem létezett állami oktatás, csak kevés lány vehetett részt valamiféle szellemi nevelésben. A feleségek elsődleges feladata a gyermekek megszülése volt, a házastársak között feltehetőleg csak elvétve alakult ki szerelem.

⁴⁵ DUFOUR i. m. 17.; *Ilias*: XI. ének.

⁴⁶ Dufour szerint maga *Solón* alapította az első bordélyt Athénban, ez azonban a többi forrással való összevetés után nyilvánvalóan nem igaz. DUFOUR i. m. 12.

⁴⁷ PHILEMON: Testvérek. Idézi NÉMETH (1999) i. m. 155.

⁴⁸ KRÁNITZ i. m. 218.; NÉMETH (1999) i. m. 154–155.

⁴⁹ KRÁNITZ i. m. 218. NÉMETH (1999) i. m. 154.

⁵⁰ CASTIGLIONE LÁSZLÓ: Aphrodité és Érosz birodalma. In OLÁH i. m. 108.

Ezért, ha az athéni polgár szellemi és lelki kapcsolatra vágyott vagy saját neméhez közeledett, vagy amennyiben megfelelő vagyonnal rendelkezett egy *hetaira* szolgáltatását vette igénybe.⁵¹ A *hetaira* szó jelentése társnő, akinek feltétlenül műveltnek, szellemesnek és csinosnak kellett lennie, ők jelentették a prostituáltak elitjét, akikről gyakran mesés elbeszélések születtek. A *hetairákat* egy éjszakára, illetve előre meghatározott hosszabb időszakra lehetett igénybe venni, áruk egészen elképzelhetetlen magasságokba emelkedhetett, egy *Lais* nevű hetaira tízezer drachmát akart kérni *Démostenestől*, a szónoktól, aki ezt az összeget sokallva végül is lemondott az aszonymról. Nem volt elképzelhetetlen, hogy egy *hetaira* népszerűségének köszönhetően hosszabb-rövidebb időre valamely híres férfi társává váljon, így például *Aspasia* lett *Periklész* második felesége, *Lais Euripidész* és *Diogenész* társaságában tűnt fel, *Thais Nagy Sándornak*, majd *I. Ptolemaiosnak* szült gyereket, míg *Phryné Praxitelész* szeretője volt.⁵²

A görögök a homoszexualitást is meglehetősen toleránsan ítélték meg, ha éppen tiltották is az azonos neműek kapcsolatát, ezt csak a család védelme érdekében tették. Az archaikus kori változatról nem sokat tudunk, nem valószínű, hogy különösebben elterjedt volna, *Homérosznál* is csak egyetlen példát találunk, nevezetesen *Akhilleusz* és *Patroklos* szerelmét. Ha elő is fordult valamennyire, feltehetően csak a társadalom felső rétegei körében.⁵³ A klasszikus korban a jogi szabályozás városállamonként különböző, nem igazán következetes s nem is túl szigorú, a gyakorlat Eleusziszban és Boiótiában engedékeny, míg Athénban és Spártában ellentmondásos és kétértelmű.⁵⁴ A homoszexualitás az istenek számára sem ismeretlen, hiszen például *Zeusz* sas képében csábította el a trójai királyfit *Ganymédész*t, de mindenképpen kivételesnek mondható.⁵⁵ A görög homoszexualitás a legtöbb esetben valójában biszexualitást jelentett, amely sem a család fennmaradását, sem a gyermek utánpótlást nem veszélyeztették, ehelyett sokkal inkább szellemi, rituális célok elérését szolgálták. Németh György az ilyen kapcsolatokat négy csoportba osztotta, így intellektuális, gazdasági, beavatási homoszexualitásról, valamint homoszexuális prostitúcióról beszél.⁵⁶ Az intellektuális forma nem pusztán két férfi testi kapcsolatát és nemi vonzalmát jelentette, hanem sokkal inkább két ember magasztos lelki vonzódását. Már említetem korábban, hogy a görög férfi és nő kapcsolata sokszor csak a gyermekek nemzésére korlátozódott, csak ritkán válhattak egymás számára lelki társsá. Ezért az arisztokrácia férfitagjai számára gyakran csak egy másik férfi jelenthette a vágyott kapcsolatot. A gazdasági homoszexualitás és a férfi prostitúció sok tekintetben összefonódott. Ez jelentett az

⁵¹ NÉMETH (1999) i. m. 149.

⁵² KRÁNTZ i. m. 218–219.; NÉMETH (1999) i. m. 155–158. *Phryné* csodálatos szépsége köztudomású volt, modellt állt a knidosi Aphroditéhez, aranyozott bronzszobra volt Delphoiban, ilyet földi nő korábban nem kaphatott. Amikor istentelenség miatt bíróság elé idézték, védelmét a kor híres ügyvédje *Hyperidész* vállalta el, felmentését állítólag azzal érte el, hogy a bírák előtt lemeztelenítette *Phryné* melleit, akik ezt látván úgy döntöttek, hogy ilyen kebelben nem lehet gonoszság.

⁵³ CASTIGLIONE i. m. 119–120.

⁵⁴ TÓTH i. m. 158.

⁵⁵ NÉMETH GYÖRGY: *Ganymédész* nyomában, fiúszerelem, homoszexualitás az ókori Athénban. *Rubicon* 1994/6.

⁵⁶ NÉMETH (1999) i. m. 146–153.

egyik, gyakran szegény származású fiatal számára megélhetést, míg a másik fél számára nemi vágyai kielését biztosította. Az ilyen prostitúció társadalom általi többé-kevésbé történő eltűrése az egyre fokozódó veszélyként jelentkező túlnépesedés ellen jelentett megoldást.⁵⁷ Bár a görögök általában felvállalták a homoszexuális kapcsolataikat, de megvetették az ilyen prostitúciót. Már *Solón* is óvta a görögséget a férfi-prostitúciótól: szerinte, aki a testét pénzért árulja, képes a hazáját is pénzért eladni.⁵⁸ A férfigprostituáltakat kizárták állampolgári jogaik gyakorlásából, nem mehettek be a szentélyekbe, nem szólalhattak fel a népgyűlésen, semmiféle hivatalt nem viselhetek. A beavatási homoszexualitás történeti alapja feltehetően a Krétáról származó fiúrablás intézménye lehetett, ahol is a felnőtt férfi, a családnak történt bejelentés után, két hónapra magával vihette a kamasz ifjút, ami által a fiú bekerül a felnőtt férfiak körébe. Ez a többi görög városállamban is előfordult, olyannyira, hogy Spártában a vezetők megbüntették azt a felnőtt férfit, akinek nem volt ilyen kapcsolata. A beavatás eredeti értelme az lehetett, hogy ez volt az a mozzanat, amely áttemelte a fiút a női (anyai) világból a férfiak életébe.⁵⁹

III. A Római Birodalom szabályozásának változásai

A rómaiak nemi erkölcshez való viszonyulását felvázolni nem egyszerű feladat, hiszen mást jelentett a köztársaság korai éveiben, mást *Augustus* korában, majd a késő császárkorban a kereszténység államvallássá tétele után. Míg az archaikus-kor vallási-erkölcsi megalapozottságú gyakorlata alapvetően a többi ókori szabályozással mutatott hasonlóságot, addig az első évszázadokban tapasztalható erkölcsi zuhlás a büntetőjogi alapokat is kikezdte, bizonyos cselekményeket kivett a tilalmazott magatartások közül, míg a többinek a büntetését enyhítette.

A kezdeti évszázadokban a nemi erkölcs elleni bűntetteket szakrális szankciókkal sújtották, majd később a család elleni bűncselekménynek minősítették. Ebben a korszakban a *pater familias* elleni *iniurianak* számított, ha valaki a családba tartozó nő ellen követett el ilyen cselekményt. Itt a nem létező állami büntetőhatalmat a családfőt megillető házi fegyelmelési jog (*domestica disciplina*) pótolta.⁶⁰ Ez az önvédelmi jog valamilyen formában minden ókori népnél megtalálható volt, hol a családfőt, hol a törzs vezetőjét jogosítva az ilyen jellegű támadások megtorlására. A történelmi fejlődés során a rómaiaknál is a házasságtörést (*adulterium*) rendelték először büntetni, hasonlatosan a többi korabeli jogrendszerhez, itt is csak a feleség követhette el ezt a delictumot. A férj ilyen jellegű cselekménye nem vont maga után büntetőjogi következményt, a nőnek sem megtorlási, sem panaszzoga nem volt. Ez a különbségtétel a rómaiak vallási-etikai felfogásából következett, hiszen az ősi római vallás az ősök és a családi tűzhely tiszteletét jelentette, így a feleség házasságtörése a család integritását

⁵⁷ „[...] hogy ne legyen annyi gyerekük, megengedték a férfiak egymással való nemi érintkezését.” ARISZTOTELÉSZ: *Politika* 1272a.

⁵⁸ ESZENYI MIKLÓS: Homoszexualitással kapcsolatos bűncselekmények, homoszexuális prostitúció. *Belügyi Szemle*, 2000/4–5, 78.

⁵⁹ NÉMETH (1999) i. m. 150–152.

⁶⁰ ZLINSZKY JÁNOS: *Római büntetőjog*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1991, 118.

és vallási kultuszát veszélyeztette, hiszen fennállt a veszélye annak, hogy hűtlensége következtében idegen elem kerül be a családba, amely alapjában sértette volna az ősoktól származó vérségi rendet.⁶¹ A férj a tetten ért feleség és a családjába betolakodó férfi ellen bármilyen megtorlást alkalmazhatott, akár az életüket is elvehette. Amennyiben a férj a tetteseket nem kívánta saját maga megbüntetni, vagy a cselekményről később szerzett tudomást, a bűnösöket a magisztrátus elé vihette, amely kezdetben a szokásjog által meghatározott következményekkel sújthatta az elkövetőket. Maga az eljárás nem ismert pontosan, a későbbi korokban a leggyakoribb szankció a pénzbüntetés volt.⁶² Az első törvényes szabályozás az *Augustus* császár által Kr.e 16-ban hozott *Lex Iulia de adulteriis* volt, amely az addigra már jelentősen megromlott szexuális erkölcsöket kívánta helyreállítani. A *Lex Iulia* is tiltotta a házasságban megromlott nemi viszonyt, mégpedig mindkettő féllel szemben büntetést rendelt alkalmazni. A büntetés életre szóló száműzetés (*relegatio in insulam*) volt, maga *Augustus* császár lánya is ezt a büntetést kapta, midőn házasságtörést követett el, az már más kérdés, hogy kegyelem folytán öt év után hazatérhetett.⁶³ A törvény csak az ideiglenes nemi kapcsolatot büntette, az állandó kapcsolat (*matrimonium iniustum, concubinatus*) nem minősült bűncselekménynek. A császárkorban a büntetés módja és súlyossága többször változott, a bűncselekmény elszaporodottsága, illetve később a keresztény tanítás hatására. *Caracalla* császár halálbüntetést rendelt e büntetett elkövetőire, míg *Constantinus* az isteni törvényt sértő támadásnak minősítette az *adulteriumot*. *Iustinianus* a feleséget örökre zárdába száműzte, viszont a férjnek két év eltelte után lehetősége nyílt a tett megbocsátására és a feleség visszafogadására.⁶⁴

A vérfertőzés (*incestus*) az archaikus korban szintén szakrális bűncselekménynek számított, amelyet kezdetben csak a *Vesta*-szűzek követhettek el, amennyiben papi szolgálatuk alatt férfival kerültek kapcsolatba. A császárkorban széleskörűen határozták meg a büntetett elkövetési magatartását, így mind a vér szerinti, mind a jogi rokonok körében büntették a nemi kapcsolatot. Majd a Római Birodalom kései évszázadaiban már a gyám és a gyámolt, a helytartó és az alárendelt provinciabeli valamint a keresztény és a zsidó nemi viszonyát is vérfertőzésnek minősítették. A büntetés kezdetben halál, később száműzetés volt. A római büntetőjog nem az érintett személyek közötti nemi aktust büntette, mint a modern jogok, hanem ezen emberek valamilyen együttélését. A vérrokonoknál már a házassági kötelék nélküli együttélés is vérfertőzésnek számított, míg a jogi rokonoknál csak a házasság minősült büntetendőnek. A cselekményt csak szándékosan lehetett elkövetni, a közeli rokonoknál a tévedést, mint kimentő okot nem fogadták el, a távolabbiaknál már igen. Az *incestus* ügyében a *quaestor* nyomozott.⁶⁵

Constantinus óta a kerítés (*lenocinium*) is bekerült a nemi erkölcsöt sértő crimek közé. Magát a bűncselekményt ötféleképpen lehetett elkövetni: így büntetést

⁶¹ HALÁSZ i. m. 41.

⁶² HALÁSZ i. m. 43.

⁶³ LUKÁCS – TRAYTLER i. m. 74.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ ZLINSZKY i. m. 119.

kapott az a férfi, aki házasságtörő asszonnyal házasságra lépett; aki saját házát bocsátotta rendelkezésre tiltott nemi kapcsolat elősegítésére; aki ellenszolgáltatás fejében kívánt szabad nő és más személy között tiltott nemi viszonyt létrehozni; továbbá az a férj, aki a tetten ért házasságtörőt elengedte és feleségétől nem vált el, valamint, aki túrte felesége kicsapongó életmódját. A büntetés *infamia* és száműzetés volt.⁶⁶

A rangon aluli házasság büntetett *Iustinianus* határozta meg először. A bűncselekményt csak szenátori rangú személy követhette el, mégpedig aki arra alkalmatlan személlyel, felszabadított rabszolgával valamint *infamissal* lépett házasságra. A cselekmény jogkövetkezménye az *instabilitas* és a szenátori állás elvesztése volt.⁶⁷ *Diocletianus* uralkodása idején rendelték el a kettős házasság (*bigamia*) üldözést, a tilalom hatálya az egész birodalomra kiterjedt, ott is, ahol a helyi népjogok ezt egyébként lehetővé tette volna.⁶⁸ A rómaiak a görögséggel ellentétben a homoszexualitást sokkal kevésbé tolerálták, a természet elleni fajtalanság (*stuprum cum masculo, paederastia*) már a köztársaság korában súlyos bűncselekménynek számított. A köztársaság végén és a principátus elején a büntetés tízezer sestersius megfizetése volt. *Constantinus* az egyre erősödő keresztény tanítás hatására már halálbüntetéssel rendelte sújtani az azonos neműek közötti szexuális kapcsolatot.⁶⁹

A prostitúció a rómaiaknál sem volt természetesen ismeretlen, noha a klasszikus római erkölccsel a legkevésbé sem volt összeegyeztethető, az intézmény mégis megtűrt rosszként élhetett a városban. Eredetére nézve pontos ismeretekkel nem rendelkezünk, az mindenesetre figyelemreméltó, hogy egyes mondai ábrázolások szerint *Romulus* és *Remus* nevelőanyja is feltehetőleg e mesterséget űzte. Eszerint már a város születésekor is meglévő társadalmi jelenségként tekinthetünk a prostitúcióra.⁷⁰ Klasszikus megfogalmazását a híres római jogtudós, *Ulpianus* a következőképpen adja meg: a prostitúció ellenszolgáltatás fejében *pecunias accepta* – végzett nemi érintkezés, amelynek lényeges eleme, hogy az mindig nyíltan és nemi vonzódás nélkül – *palam et sine delectu* – történik.⁷¹ A rómaiak nemcsak hogy ‘szennyes mesterségnek’ (*sordida ars*) tartották a prostitúciót, ahogyan az összes anyagi ellenszolgáltatás fejében végzett munkát, hanem kifejezetten tisztességtelen foglalkozásként (*questus inhonetus*) tekintettek rá.⁷² Mindaz ékes bizonyíték a rómaiak liberalizmusára, hogy a prostitúciót nemhogy büntetőjogilag nem üldözték, hanem szükséges rosszként eltűrték, igaz részletes szabályozási és ellenőrzési mechanizmust építettek ki vele kapcsolatban.

⁶⁶ ZLINSZKY i. m. 120.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ ZLINSZKY i. m. 121.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ „Ő aztán hazavitte a gyermekeket kunyhójába, s átadta feleségének *Lorentianak*, hogy nevelje fel őket. Vannak, akik úgy mondják, hogy *Lorentia* olyasféle, magát mindenkinek odaadó nőszemély volt, akit a pásztorok farkasszükának neveznek, s ez a csodás történet eredete.” LIVIUS: *A római nép története a város alapításától*. I. 4. (ford.: Kiss Ferencné). GESZTELYI TAMÁS: Örömtanyák az antik Rómában. *Rubicon*, 1998/6, 12.

⁷¹ LUKÁCS – TRAYTLER i. m. 47.

⁷² FÖLDI ANDRÁS: Prostitúció és római jog. *Rubicon*, 1998/6, 16.

Az archaikus korban valószínűleg csak kivételes jelenség lehetett a prostitúció, ekkor még elegendő erővel rendelkezett a város arra, hogy éberen őrködjön a polgárok nemi erkölcei felett. A rómaiak amúgy is rendkívül szemérmesek voltak, kezdetben azért nem üzték a görögök által oly szívesen végzett sportokat, mert azokat meztelenül kellett volna végezni. Ekkor még nem találkozunk az intézménnyel kapcsolatos jogi szabályozással, hiszen csak a köztársasági kor végen jelentek meg azok a közigazgatási szabályok, amelyek a prostitúció állami felügyeletére voltak hivatottak. A római jog dolgozta ki először a történelemben az örömlányok lajstromozását, csak az így jegyzékbe foglalt prostituáltak végezheték szabadon tevékenységüket. A prostitúciós tevékenységre engedélyt kérő megjelent az *aedilis* előtt, lemondott polgári nevééről és életmódjáról, majd álnevet választott, amely néven az *aedilis* jegyzékbe foglalta, majd legvégül a folyamodó számára megadta a működési engedélyt, a *licentia stuprit*.⁷³ Ezek után az utcalányok szabadon tevékenykedhettek, szolgáltatásaikat reklámozhatták, a bordélyházakban hirdetésekkel helyezhettek el.⁷⁴

A prostituáltak működésüket nemcsak az utcán és bordélyokban folytathatták, hanem a fürdőkben (*thermae*), vendéglőkben (*thermopolium*), fogadóknak és bérelt szobákban is.⁷⁵ A bordélyházak (*lupanarium*) viszonylag gyorsan elszaporodtak a városban, *Constantinus* korában már 46-ról tesznek említést a források. Ezt a gyors növekedést az állami vezetés természetesen nem nézte jó szemmel, *Tiberius* császár például megtiltotta császári pénzek bevitelét a bordélyokba, amelyek ezután kifejezetten erre a célra készített zsetonokat (*tesserae*) fogadtak csak el. Míg a köztársaság idején az egyébként nagy népszerűségnek örvendő fürdőkben nemcsak az eltérő neműek, hanem különböző korúak is külön helységekből fürdtek, addig ez az elválasztás a császárkorra teljesen megszűnt, ezáltal váltak a fürdők a prostitúció melegágyaivá. Noha később *Hadrianus* megtiltotta a különböző neműek együttes fürdését, amely tilalmat egyébként *Marcus Aurelius* és *Severus* császár is megújította, ez sem jelentett kellő visszatartó erőt az ilyen típusú prostitúcióval szemben. A színházakban is szabadon folyt a prostitúció, itt az örömlányok szabadon működhettek, az *aedilisek* nem kötelezhették őket az engedélyük bemutatására. A színházi szolgák voltak a kerítők, az ő közvetítésükkel kötetek meg az üzletek. Nem csoda, hogy *Tertullianus* a színházakat az erkölcsstelenség nyilvános intézményeinek (*consistoria libidinum publicarum*) nevezte.⁷⁶

A császárkorban a prostitúció előretörése megállíthatatlan volt, *Traianus* uralkodása idején már 32 ezer örömlányt tartottak nyilván a városban.⁷⁷ Sok esetben már maga a császári család sem volt mentes a prostitúció szennye alól, így *Messalina* – *Claudius* felesége – egyik kedvenc időtöltése volt testét valamely bordélyban árulni, *Faustina* – *Marcus Aurelius* hitvese – pedig tengerészeknek és gladiátoroknak adta oda magát válogatás nélkül. *Caligula* volt az első császár, aki saját maga alapított bordélyt, míg később *Elagobolus* már a palotában rendezett be bordélyházat.⁷⁸

⁷³ DUFOUR i. m. 39.

⁷⁴ FÖLDI i. m. 16.

⁷⁵ GESZTELYI i. m. 12.

⁷⁶ DUFOUR i. m. 41.

⁷⁷ LUKÁCS – TRAYTLER i. m. 74.

⁷⁸ GESZTELYI i. m. 13.

Noha a rómaiak nem üldözték a prostituáltakat a büntetőjog fegyverével, természetesen számos joghátrány érte őket mesterségük miatt, így az erkölcsi megbélyegzés mellett polgári jogi szankciót is el kellett viselniük. Az örömlányok az általuk végzett tevékenységnél fogva automatikusan *infamia* hatálya alá kerültek, nem viselhettek tisztességes asszonyhoz méltó öltözetet, az utcán bárki megbámulhatta őket, nem mehettek színházba és egyéb nyilvános eseményekre. *Augustus* rendelkezése folytán a prostituáltak csak az örökségük egynegyed részét szerezhették meg, később *Domitianus* rendelete folytán már egyáltalán nem örökölhettek. Egyébként az általuk szexuális szolgáltatásra kötött szerződés jó erkölcsbe ütközőnek minősült.⁷⁹ *Caligula* császár adófizetési kötelezettséget írt elő számukra, amelyen *Alexander Severus* akképpen változtatott, hogy az adót nem az államkincstárba kellett befizetniük, hanem a *Circus*, az *Amphiteatrum*, a *Stadium* és a színházak renoválására szánt pénzalapba.⁸⁰

---

⁷⁹ FÖLDI i. m. 16–17.

⁸⁰ GESZTELYI i. m. 13.